Refugiats, fronteres i negocis

L'arribada a les costes europees d'un milió de persones el 2015 amb embarcacions precàries — Lampedusa n'ha esdevingut un símbol— ha convertit la gestió de les fronteres en un tema principal de l'agenda política i mediàtica europea. Però ens trobem davant d'un fet excepcional? Què està fent de nou la UE? I qui en surt més beneficiat?

Laia Altarriba

"Allau de refugiats"; "Arribada massiva de refugiats mai vista des de la Segona Guerra Mundial"… No són titulars dels darrers mesos, sinó de fa més de dues dècades, quan les guerres de l'antiga Iugoslàvia, la descomposició del bloc soviètic i els conflictes de l'Àfrica van empènyer centenars de milers de persones a buscar asil a Europa. Segons dades de l'ACNUR, el 1992, any àlgid d'aquell èxode, 438.000 persones van demanar refugi a Alemanya (697.085 a tot Europa). L'any següent se n'hi van sumar 200.000 més i Alemanya va arribar a acumular 1.418.000 refugiats.

Ara, les guerres de Síria, de l'Afganistan, de l'Iraq, de Somàlia i d'altres punts de l'Àfrica —amb nivells extrems de violència— han provocat un enorme flux migratori que intenta arribar a Europa. La xifra de refugiats i sol·licitants d'asil que resideixen a Alemanya és de 736.740 (ACNUR, finals de 2015), dels quals 420.625 van presentar la sol·licitud d'asil durant el 2015. S'hi han de sumar els que hi han anat arribant el 2016, però el nombre queda força lluny dels que hi havia el 1993. La diferència és que l'arribada actual és més intensa: **en tot el continent van arribar un milió de persones per mar el 2015**, onada que l'ACNUR explica per l'enquistament del conflicte de Síria i per la disminució de l'ajuda humanitària que reben els sirians als països veïns d'acollida.

Està passant res de diferent?

On es baten rècords indiscutiblement és a escala mundial: **hi ha 65,3 milions de persones que viuen per la força lluny de casa seva, xifra mai assolida**. La magnitud de la situació, la reconeix Ban Ki-moon, secretari general de les Nacions Unides: "Som davant la major crisi de refugiats i de desplaçats del nostre temps". I hi afegeix: "És també una crisi de solidaritat". Sobretot d'insolidaritat europea, ja que el milió de nouvinguts només significa el 0,25% dels 510 milions de persones que viuen a la UE. Mentrestant, qui està rebent el major nombre d'exiliats són països amb economies molt més empobrides, com el Pakistan (que acull 1,6 milions de refugiats), el Líban (1,1 milions) o Etiòpia (730.000). Turquia, al final de 2015, allotjava més de 2,5 milions de refugiats, la majoria provinents de la veïna Síria.

> "Qui està rebent el major nombre d'exiliats són països amb economies molt empobrides com el Pakistan"

L'altra novetat és que les persones que busquen refugi a Europa provenen de fora del continent. Hi arriben amb barques molt precàries que a milers els han conduït a la mort: gairebé 3.500 persones ofegades el 2014; 3.771 el 2015, i a principis d'octubre del 2016 ja superaven les 3.500, segons

l'Organització Internacional per a les Migracions. Però fa molts anys que la gent mor a la Mediterrània: diversos organismes calculen que des de l'any 2000 més de 30.000 persones hi han perdut la vida. Les tragèdies recents solapen a la memòria les anteriors: de grans naufragis a la ruta Líbia-Itàlia, ja n'hi va haver diversos el 2009 i el 2011 amb centenars de morts.

On queda el dret d'asil?

El canvi significatiu que està succeint a Europa és en la gestió de l'arribada dels refugiats. L'acord fet públic el 18 de març entre la UE i Turquia significa "un gir en l'estratègia politicojurídica i en el discurs institucional europeu", denuncia l'Associació pro Drets Humans d'Andalusia (APDHA), que fa anys que fa seguiment dels fets a la frontera sud espanyola. L'APDHA, al seu informe anual, considera que, fins ara, "des d'una perspectiva formal, les institucions han intentat mantenir una 'aparença' genèrica de suposat respecte dels drets fonamentals", tot i que "la pràctica material deixava gairebé immediatament buit de contingut aquest discurs oficial". Però, durant el 2015 i el 2016, els organismes comunitaris han decidit "abandonar la 'màscara' de respecte teòric pels drets fonamentals de les persones migrants per fer coincidir de forma oberta la realitat formal i material".

Hi coincideix Sergio Maydeu, analista sobre conflictes armats, violència i desenvolupament: "La UE fa anys que busca que altres països controlin les seves fronteres, però el que és una novetat és que sigui tan explícita i que es faci referència a un col·lectiu tan concret com són els refugiats".

I què diu l'acord UE-Turquia? La base del pacte és que la UE podrà deportar al país d'Erdogan totes les persones que arribin per mar a les illes gregues buscant refugi. El problema és que la legislació internacional en matèria d'asil no permet expulsar ningú que compleixi els requisits per donar-li protecció, principi que l'acord vol incomplir. A banda, el pacte preveu que entri un sirià a la UE per cada refugiat que se n'expulsi, una discriminació per nacionalitat que la legislació sobre drets humans rebutja.

El que sí que preveu el dret internacional és deportar un sol·licitant de protecció a un "tercer país segur", i és sobre aquesta base que la UE justifica el pacte, perquè afirma que Turquia és segura per als refugiats. Però tant la legislació turca com el maltractament que hi pateixen els refugiats fan evident que no és així. La resposta d'Erdogan al cop d'Estat encara ha posat més en qüestió la protecció dels drets humans a Turquia. De totes maneres, com alerta Gemma Pinyol, directora de Polítiques Migratòries d'Instrategies i investigadora associada al GRITIM-UPF, "malgrat el nou context, en la trobada informal de ministres d'Afers Exteriors de la UE a principis de setembre, es va afirmar la necessitat de seguir treballant i dialogant amb Turquia, donant validesa a l'acord".

Quin pla té la UE?

Malgrat les crítiques rebudes, l'acord entre la UE i Turquia ha tingut l'efecte desitjat: s'han reduït dràsticament les arribades de refugiats a les illes gregues. De les desenes de milers de persones que podien arribar en un dia durant la tardor i l'hivern de 2015-2016, s'ha passat a un màxim d'un centenar diàries. Quan la UE va decidir pagar a Turquia (3.000 milions d'euros ara, 3.000 milions més abans de la fi de 2018) perquè li fes de gendarme, sabia que seria la manera d'aturar l'èxode. Tenia com a referent el paper que fa anys que exerceix el Marroc a la frontera sud-oest de la Mediterrània, on aplica una repressió dura contra els subsaharians que volen arribar a l'Estat espanyol i que s'ha convertit, segons Helena Maleno, activista de l'associació Caminant Fronteres, en una "zona d'excepció per als marcs legals que garanteixen els drets humans".

Precisament, **encarregar als països d'origen i de pas que s'ocupin de frenar els qui volen**

arribar a Europa és l'aposta principal dels mandataris comunitaris per gestionar els moviments migratoris, una estratègia que els uneix més enllà de les picabaralles per com es reparteixen els qui ja han arribat. Pinyol explica: "Abandonant la lògica de l'enfocament global de les migracions, la UE usa de manera eufemística els conceptes de diàleg i gestió ordenada dels fluxos per demanar als països veïns que es facin càrrec de les fronteres de la UE o, millor, que es facin càrrec que no hi arribin persones susceptibles de demanar asil".

Fa anys que els estats de la UE ho posen en pràctica a través de dues eines. Una són els acords de readmissió amb tercers països, a través dels quals Europa expulsa cada any desenes de milers de persones sense residència legal. Els va inaugurar el 1991 amb Polònia, i el darrer episodi fou la decisió de la cambra baixa alemanya d'incloure el Marroc, Tunísia i Algèria a la llista de "països segurs". La cambra alta va tombar la decisió que hauria estat la primera passa per agilitzar les expulsions a aquests països, en la línia del canvi d'actitud del Govern de Merkel davant de l'auge de l'extrema dreta i després de la política de fronteres obertes que va adoptar a la tardor de 2015.

> "El mercat de la seguretat fronterera està en plena expansió: fins a 15.000 milions d'euros el 2015"

L'altra eina són els pactes de cooperació: donar suport econòmic i oferir avantatges comercials a canvi que el Govern receptor contingui el flux migratori que surt del seu país o el travessa. Aquest estiu, la Comissió Europea va anunciar que vol aprofundir aquests pactes. I la preocupa especialment el caos en què s'ha submergit Líbia, que s'ha convertit en el punt de sortida principal de les persones que volen arribar per mar a Europa. Maydeu explica que els governs europeus tenen un problema seriós, perquè a Líbia no hi ha Govern, ni és previst que n'hi hagi a curt termini, i, per tant, no hi tenen amb qui negociar.

A banda, Maydeu lamenta que s'estigui posant l'accent en el destí de les persones que fugen i no pas en l'origen, que per a ell és l'arrel del problema: "Fa anys que se sap que hi ha fluxos de gent que fugen de la violència i dels conflictes de l'Orient Mitjà i a l'Àfrica Central. Davant d'això, Europa no pren cap mesura, més enllà de donar suport humanitari a algunes crisis obertes, i això empeny la gent a venir cap a Europa. Més que inacció, la situació arriba al punt que hi ha països europeus que estan donant suport a governs dictatorials que generen violència i forcen la població a moure's".

Què fa la UE a les pròpies fronteres?

La UE està reforçant Frontex, l'agència europea de gestió de les fronteres exteriors. Brussel·les té previst dotar-la de més recursos perquè sigui més efectiva a l'hora de frenar l'arribada d'immigrants. Però des de la campanya europea "Frontexit" alerten que aquesta política té com a conseqüència "l'augment del nombre de migrants i refugiats morts a la Mediterrània i de les vulneracions dels drets humans i de la violència que pateixen tant a les fronteres com als campaments de recepció", amb una preocupació especial per les agressions sexuals contra les dones.

De totes maneres, els socis comunitaris han deixat Grècia sola en la gestió de les més de 50.000 persones que buscaven refugi al continent i que amb el tancament de la ruta dels Balcans han quedat atrapades en aquest país. **Les quotes de repartiment de refugiats entre països acordades al setembre de 2015 no s'han acomplert**. I, a banda, els estats de la UE han estat incapaços d'aportar el personal necessari per posar en marxa l'acord UE-Turquia. El resultat és que només s'han expulsat 534 persones a Turquia de les més de 13.000 arribades després de l'acord i que continuen esperant als camps de detenció de les illes gregues.

Qui hi surt guanyant?

Els constructors de les tanques que s'han alçat als Balcans per impedir el pas de refugiats són uns dels beneficiats directes de la política de bloqueig. També les empreses que abasteixen Frontex han pogut augmentar els ingressos amb la venda de sistemes electrònics de control. En conjunt, el Centre Delàs alerta que "el mercat de la seguretat fronterera està en plena expansió; s'estima en uns 15.000 milions d'euros el 2015 i es preveu que augmenti fins a superar els 29.000 milions d'euros anuals el 2022".

A banda, les patronals europees utilitzen l'arribada de migrants per engruixir el compte de beneficis. Eduardo Romero ho desgrana al llibre 'Un deseo apasionado de trabajo más barato y servicial' (2010): "Una de les respostes principals davant de la crisi és rebaixar encara més els costos de la força de treball. Per aconseguir-ho, continua sent imprescindible mantenir el mercat de treball ple de gent disposada a acceptar salaris baixos i condicions dures". I, diu Romero, "la violència de la frontera exterior i de les fronteres interiors garanteix que la població immigrant continuï conformant-se a complir el paper que li han assignat". En aquesta línia, el Fons Monetari Internacional ha animat a fer "excepcions temporals del salari mínim" amb els refugiats.

Quan parla de fronteres interiors, Romero pensa en els milers de persones bloquejades a la jungla de Calais o empresonades en centres d'internament d'estrangers (CIE). Però també es refereix al llarg procés que han de seguir per aconseguir esdevenir ciutadanes de ple dret, en el qual moltes queden encallades amb el perill d'acabar sent expulsades. I que les condueix a acceptar feines mal remunerades, amb horaris llargs, sense condicions adequades.

En aquest context, **l'extrema dreta aprofita la competitivitat que el capital genera entre treballadors per arreplegar vots entre les classes populars autòctones** que amb l'arribada dels nouvinguts temen perdre els pocs drets que els queden. Mentrestant, l'OCDE ha reconegut enguany que la desigualtat entre rics i pobres és la més gran dels últims 30 anys.